

Szigeti Lajos Sándor

"MAJD EMLÉKEZNI JÓ LESZ"

JÓZSEF ATTILA 1980-BAN

"Emlékem egyre merevebb lesz" - írta le a költő, félve a halhatatlanság hideg magasától, a bármilyen értelmi kanonizálástól. Születésének 75. évfordulója előtt magam is féltettem, mint annak idején Petőfit és Adyt is. De, hadd tegyem hozzá: magunkat is féltettem, mert talán túlzottan is szeretünk ünnepelni, mert - Petőfi szavai-
val - "vasárnapi nép vagyunk". Joggal fogalmazta meg 1973-ban, a Petőfi-évfordulón Illyés Gyula "Az ünneplés nemcsak az ünnepeltre vet fényt. Hanem az ünneplőre is. Minden korszak a saját képességeiből tesz vizsgát azzal, hogy egy-egy nagy alkotó művéből mit tud hasznosítani."¹ Nos, a József Attila-évforduló megünneplése nem volt "hangos", a kiadványok megjelentetés nem volt kampányszerű, s ha minden vonatkozásában nem is, útkeresésében, szándékában már a költő útmutatását látszott követni. Ezt igazolják az évfordulóra megjelent könyvek, köztük az a három kötet is, amelyekről szólni szeretnék.²

József Attila maga írta le költőelődjéről: "Ady lelke lebeg a vizek felett, Ady lelke lebeg a feketék fölött, nem elemezik Adyt, hanem halmozzák ... soha ilyen szükség és alkalom, hogy valahány Ady-vers van, az végigelemeztessek..."³ Nos, ez ma József Attilára vonatkozóan is érvényes. Ennek a törekvésnek a bizonyítéka a Magyar Helikon Kézirat-tár sorozatának új kötete a "Költőnk és kora" című vers-

ról.⁴ A verset, amelynek hasonmása is ott lapul a kötet "zsebében", Tverdota György és Vas István mutatja be. A "Költőnk és kora" nem sokkal József Attila halála előtt jelent meg a Szép Szóban, olyan vers tehát, amelyet még olvashatott a költő nyomtatásban.

Tverdota György értelmezése a kéziratból indul ki: abból, hogy az tisztázat, a vers nyomdai példánya. Nemcsak a filológusok, irodalmárok érdeklődésére tarthat számot az, ahogy a kézirat alapján Tverdota eljut saját "végső" értelmezéséig. Stoll Béla kutatásaira támaszkodva megállapítja, hogy "a javítások nagy részét idegen kéz végezte el" /11/, sőt az ajánlást - "Hatvany Bertalannak" - is más, mégpedig Ignotus keze irásával olvashatjuk /38/. A kéziratból, korabeli hiradásokból és visszaemlékezésekből "nyomozza ki", hogy a vers 1937. augusztus legvégén-szeptember elején íródott /19/, a "megidézett" orvosok, barátok szavából pedig arra következtet, hogy a költő elfogadta a tanácsokat: ha ír, a gyógyulását is segíti. Az, hogy a költő ekkori verseit bizonyos értelemben "megrendelésre" írta - mi több, "adósságokat fizetett" velük /39/ - Tverdota szerint nem pusztán lélektani-életrajzi magyarázatul szolgál, "hanem a vers formateremtő elveként működik" /25/. S ebből következik Tverdota elemzésének lényege: a "Költőnk és kora" a "vers a versről" műfaji előírásait követi. A csupán "önmaga létrejöttének stádiumairól" szóló, s mégis tökéletes vers mintájaként - bizonyítja meggyőzően Tverdota - a Szonett a szonetről című Lope de Vega-vers szolgált, amely már 1921-ben megjelent a Nyugatban, Kosztolányi fordí-

tásában. A mikro- és makrokozmosz egymáshoz való viszonyának, a táguló világegyetem József Attila-i képének értelmezése mellett Tverdota irásának - véleményem szerint - éppen az a méltánylandó erőnye, ahogy a vers "műfaji" megvalósulását kibontja: szerinte a "Költőnk és kora" - különösen az első egység - "a belső készlet hiánya és az erőteljes külső motiváció közötti kompromisszumból nyeri formáját"/28/.

Vas István /Giusto-rubato/ a vers hetykeségére hívja fel a figyelmet, s jóllehet, meggyőzőnek tartja Tverdota érvelését, vitája is van vele: szerinte a vers "erősebb a költőnél, a szándékánál meg az érzéseinél" /48/. Ezt igazolandó, Tverdotához hasonlóan ő is utal Németh Andor visszaemlékezésére, amely szerint a Siesta szanatóriumban a költő paplanán ütemjelekkel teli papír hevert. Vas István föltételezi, hogy a költő "ritmikailag a trocheus szándékával vágott neki a versnek" /49/, majd megállapítja, hogy a trocheusok meg-megereszkedésével a vers dallamát meg nem döccentő olyan ritmikai folyamat zajlik le, amely "arra a zenei jelenségre emlékeztet, amikor a tempó változatlan marad, csak éppen a feszes giusto-ból a szeszélyesebb rubato felé hajlik." Ezt a ritmikai váltást egy személyes élményével magyarázza: szerinte a "Bor, bor, bor / Jaj, de furcsa bor / Ez a mádi bor" kezdetű, feltehetően sárospataki diáknótúra omlékezhett a költő, s nem a "Költőnk és kora" című versre hat először a nóta. Vörösmarty Mihály Haj, száj, szem című verse tanúskodik a 120 éven át ható inspirációról. A ritmikai párhuzamon túl más, például a "benne" rimbe csapott, hangsúlyos nyomatékának azonosságát

is felfedezi Vas István a három szövegben. Az érdekes ritmuselemzés mellett figyelemre méltó az is, ahogy a forma /dallam/ és tartalom ellentmondásából levezeti Vas István azt, hogy a vers, Sartre könyvét hat évvel megelőzve, szintén a Létezés és Semmi küzdelméről szól. A "Költőnk és kora" semmi-jét más szempontból József Attila két évvel korábbi Kosztolányi-bírálatának azonos motívumához vetíti vissza /56/, mint ahogy a "részvét"-et is Kosztolányi-rimnek tekintti, azaz: ezek szerint - Vas István gondolatmenetét folytatva - a "Költőnk és kora" éppen azt az értelmezést járja körül, amelyért József Attila nem sokkal előbb Kosztolányit még kárhoztatta /64/.

Ez az elemzés helyet kapott egy másik kötetben, a Kossuth könyvkiadó gondozásában megjelent József Attila útjain címűben is.⁵ A Szabolcsi Miklós és Erdődy Edit szerkesztette gyűjtemény tizenhét dolgozatot tartalmaz. Jóllehet, a tanulmányok nagyobb része az életmű egy-egy hosszabb időszakáról íródott, mégis szinte természetesnek hat, hogy hosszabb értelmezéseket, elemzéseket olvashatunk több versről, így a Kései siratóról /Sárközy Péter/, A kozmosz énekéről /Danyi Magdolna/, a Kirakják a fát /Szabolcsi Miklós/, a Bukj föl az árból, a Nem emel föl /Beney Zsuzsa/, az Erő-ének /Rónay György/ címűről is. A kötetbe gyűjtött tanulmányok eredetileg különböző folyóiratokban /többségük a Kortársban és az ItK-ban/ jelentek meg 1967 és 1979 között, azaz: a hetvenes évek József Attila-képét reprezentálják, igazolva egyúttal Szabolcsi Miklósnak a kötet előszavában a válogatás céljáról és szempontjairól írt sorait: "Minden

időszaknak, minden nemzedéknek van róla /József Attiláról/ mondanivalója; így a hetvenes évek végének embere, a ma olvasója is szembesül vele." Nem hagyhatjuk szó nélkül ugyanakkor, hogy a vidéki folyóiratok által megjelentetett tanulmányok közül mindössze hármát /Rónay György: Jelenkor, Danyi Magdolna: Uj symposion, Lengyel András: Életünk/, a vidéki tudományos műhelyek által publikáltak közül egyetlen sem közöl a kötet.

A tanulmányok nagy részének újraközlését nemcsak az indokolja, hogy a József Attila költészetére vonatkozó legújabb tárgyi ismeretek tára lehet a kötet, hanem az is, hogy módszertani, irodalomelméleti tanulságokkal is szolgál. Olvashatunk a költő jellegzetes motivumairól, képzeleiről, különböző verstípusairól /Bokor László, Beney Zsuzsa, Szabolcsi Miklós, Tamás Attila, Szőke György, Sárközy Péter/, tanúi lehetünk annak, milyen fontos szerepe van az életmű megismerésében a textológiának /Stoll Béla/, a tágabb értelemben vett filológiának /Lengyel András, Rónay György, Tasi József, Tamás Attila/. Megismerkedhetünk a költő világméretű, természettudományos műveltségének, filozófiai érdeklődésének kérdéseivel /Tverdota György, ifj. Gazda István, Gyertyán Ervin/. Részletesen foglalkozik egy-egy dolgozat a társadalmi-politikai környezet problémáival, a költő korabeli értékelésével, kritikai fogadtatásával és utóéletével /Tasi József, Agárdi Péter, Gyertyán Ervin, Stark András-Bókay Antal/. És nagyon fontosak azok a tanulmányok, amelyek az életrajz-életút és mű viszonyáról szólnak, megvilágítva, hogy sors és mű feltűnően szoros kapcsolatban áll

egymással József Attila esetében /Rónay György, Szabolcsi Miklós, Gyertyán Ervin/.

A József Attila útjain című kötet meggyőző bizonyítéka annak, hogy a költő életműve ma is aktuális, továbbra is fontos része az irodalomtörténeti kutatásnak. Ugyanezt jelzi az is, hogy a Magvető Gyorsuló idő sorozatában Bóka László Essay és vallomása után most újabb József Attilára vonatkozó kötet jelent meg, mégpedig Széles Klára tollából.⁶

A "... minden szervem óra" című kötet - mint maga a szerző írja - "nem életrajz, nem portré, nem korrajz, nem verselemzés, de mindegyikből ad valamit" /35/. Az alcimet - József Attila költői motívumrendszeréről - úgy kell értelmeznünk, hogy nem az életmű egészének teljes motívum-hálózatával ismerkedhetünk meg, hanem egyetlen "önkéntesen kiválasztott szemponthoz igazodva", a "csillag" motívum kapcsán, a képzettársítások egymáshoz fűződését kísérhetjük figyelemmel. A "speciális költői minőséget" hordozó /14/ motívumok értelmezése segítségével azonban végsősoron mégis megsejthetjük a motívumok adta rendszer egészének jellemzőit is. Széles Klára József Attila költészetének belső okhálózatát igyekszik megfejteni, s hogy miért épp a csillagköreit, Göncöleit, Tejútjait követve? József Attilára hivatkozik - nem alaptalanul -, aki a Majd emlékezni jó lesz című versben ezt írta: "minden szervem óra, mely csillagokhoz igazitva jár". A könyv fontos elméleti problémákkal is foglalkozik: így például kísérletet tesz - bőséges szakirodalmi anyag segítségével - a költői motívum "pontos" meghatározására. Egyetérthetünk vele abban, hogy a költői motívum ismétlődé-

se különböző egységeken - egy versen, de egy életműszaka-
szon avagy egy egész életművön - belül is, és különböző
módokon történhet /16/. Fölveti azt a látszólag egyszerűnek
tünő, valójában alapvető fontosságú kérdést, hogy "mikor,
hol, miért, hogyan kezdődik /és végződik, ha végződik/ egy
vers?" Továbbgondolásra készíti az olvasót az is, amikor
Széles Klára József Attila levelei és tanulmányai alapján
megállapítja: ha az ihletről ír a költő, "mindig megtalál-
hatjuk nála a mozgás, a cselekvőség, illetve a teljesség,
a totalitás lényeges mozzanatait" /40/. A kiválasztott mo-
tivum értelmezése során tett megfigyelések közül kiemelen-
dőnek tartom azt a költői magatartásforma jellemzésére is
alkalmas megállapítást, amely szerint "akkor ragyognak fel
a versbéli csillagok, amikor éppen tanácstalannak érzi
magát" a költő. Ha Széles Klára minden motivum- és versér-
telmezésével nem is érthetünk egyet, azokat, amelyekben si-
kerül az egyszerű és mélyen rejtőző élményt kifejtenie, ta-
nulságosnak tartjuk. Ilyen példaadó értelmezés az, melynek
során a Hűségben felfedezi ugyanazt a mélyélményt - a "ret-
tegésekkel teli kisgyermek titkos, szorongó éjszakai kirán-
dulásának közegét" -, amely az 1936-ban született Ha a hold
süt... című versnek is alapja volt /74/. Az ilyen elemzések-
kel valóban hozzájárult Széles Klára az Esztétikai töredékek-
ben megfogalmazott "törvényes véletlen törvényének" megérté-
séhez és megértetéséhez.

A bemutatott kötetek az említetteken kívül más tanul-
ságokkal is szolgálnak. Érdeemes például arra is figyelni,
hogy több párhuzamossággal találkozhatunk. Többek között

ezek is jelzik, hogy a hetvenes évek József Attila-kutatása hol, mely pontokon, milyen, többek által is megerősített új eredménnyel, felismeréssel, vagy kérdésfelvetéssel járult hozzá az életmű mind teljesebb megismeréséhez. A köteteket így, együtt olvasva azt is láthatjuk, milyen kérdések és problémák állnak az érdeklődés előterében és megsejthetjük azt is, hol várható továbblépés, illetve, milyen irányban halad/hat/ tovább a József Attila-kutatás. Egy jól látható közös sajátosságra a tanulmány-gyűjteményhez írt előszóban Szabolcsi Miklós is utal: "Nem véletlen az sem, hogy általános fejtegetések és verselemzések kapcsán is elsősorban a kései időszak, az érett, nagy, átfogó József Attila-i költészet versei kerülnek szóba - talán ezek hordozzák a ma embere számára a legfőbb és legmélyebb tanulságot, a mához szóló költői-emberi üzenetet" /6/. Szabolcsi Miklós felismerése és magyarázata egyértelmű, azonban az aktualitás csak egyik oka annak, hogy több szerző foglalkozik a kései versekkel. A másik ok - véleményem szerint - abban rejlik, hogy József Attila utolsó költői korszaka hosszú ideig mostohagyermeké volt a kutatásnak. S tegyük hozzá: ha kevésbé is, de érvényes ez a korai versekre is. Pedig - meggyőződésem - e két korszak sok szempontból "rimel" egymásra. Nekem tehát éppen az tűnt izgalmasnak és újnak, hogy a szerzők egy része /néha szándékosan, néha pedig az adott művek természetéből fakadó módon/ rámutat a korai és kései versek összecsengésére. Ezt teszi Szabolcsi Miklós is /"Az ésszel fölfogott emberiség világossága"/, amikor az utolsó évek költészetének tónusváltását, a képtechnika egyszerűsödését

a fiatalkori mesterekhez - Babits, Kosztolányi - való visszatéréssel magyarázza /147/. Rónay György pedig /József Attila útjain/ a kései idők ártatlan bűnvádjának távoli előhangjait fedezi fel például A csoda című korai műben /79/. Danyi Magdolna a kezdeti önmegvalósítás sajátos jegei alapján - az 1923-ban írt A kozmosz énekét az érett költőelőlegező versnek tekinti /173/. Több hasonló példára utal Bokor László /József Attila művészetéhez/ is, Széles Klára pedig a csillagfénynek a korai és kései versekben hasonlóképpen történő megjelenését veszi észre /175-8/. Beney Zsuzsa /József Attila két késői versének Isten-képe/ és Szőke György /József Attila apaképe/ is hangsúlyozza, hogy "a két egymástól időben eléggé távol eső verscsoport között szerves összefüggés van" /279/. Sőt, Szőke György, a jóság motívumát vizsgálva párhuzamot talál nemcsak a kései Tudod, hogy nincs bocsánat és a korai Tanítások, de egy 1923-ban, Galamb Ödönhöz írott levél között is /280-81/.

Az utóbbi néhány évben élénkebbé vált az érdeklődés József Attila betegsége iránt is, tükrözi ezt a dokgozatok jelentős része. A kései versek értelmezésekor József Attila betegségéről és gyógykezeléséről írni elkerülhetetlen; szükséges is, éppen azért, hogy lássuk: milyen küzdelmet vívott önmagával is. És nincs is okunk tagadni betegségét, "erre - írja Szabolcsi - annál kevésbé van szükség, mert a betegség csak személyiségében tett kárt, nem költészetében" /141/. Ugyanezt igazolja Tverdota, amikor a "Költőnk és kora" című versről ezt írja: "tündökletes szellemi teljesítmény pokoli szituációban" /19/. Hogy a versek formája nem követi a tu-

dat bomlási folyamatát, azt Sárközy Péter /Kései sirató/ "az ekkorra már klasszikusra fejlesztett" jambikus ritmusnak tulajdonítja /240/. Elgondolkodtató Rónay György véleménye is, amely szerint a költő azért nem tér "az automatizmusokat gáttalanul felszabadító" szürrealizmus útjára, mert "neki, éppen fordítva, az élete múlt azon, ami a lélek homályos alvilágából tör felszínre, s hogy mennyire bírja renddé, énekké formálni, logikává szervezni őket" /80/. Feltűnő, hogy éppen Rónay György és Beney Zsuzsa figyelnek föl József Attila betegségének egészen korai jeleire. A költőnek a nőkhöz /előbb nővéréhez, Jolánhoz, később Vágó Mártához és Szántó Judithhoz/ való viszonyáról, "komizságáról" azt írja Rónay, hogy nem gonoszság, hanem egyszerűen tünet: "a lappangó skizofrénia egyik jellemző, de sajnos csak utólag azonosítható tünete" /35/. Beney Zsuzsa pedig feltételezi, hogy "a harmincas évek eleje óta jelentkező gyomorpanaszok már a fejlődő skizofrénia kóros szervérzékelései lehettek" /271/. A merészen új szókapcsolatokat, hasonlatokat, metaforákat, asszociációkat Bokor László a skizofrénia művészi "hasznaként" értékeli /321/.

Természetesen, nemcsak betegsége, hanem kezelése és kezelőorvosai is többször szóba kerülnek. Széles Klára /43-48/ és Beney Zsuzsa /256-57/ részletesen ír például a költő és orvosa, Gyömrői Edit viszonyáról: arról, hogy ez költészetének "milyen gazdag kibontakozásához vezetett". Arról beszélni, hogy az orvosnőhöz fűződő kapcsolat "hogyan befolyásolta - befolyásolta-e egyáltalán - a költő betegségét", "felelőtlenség lenne" - hangsúlyozza Beney Zsuzsa

/256/. Stark András és Bókay Antal azonban éppen ez utóbbira tesznek kísérletet /"Köztetek lettem bolond"/ Bak Róbert patográfiájának értelmezésével. Nem az érdekli őket, hogy organikus-orvosi szempontból beteg volt-e a költő, avagy sem, hanem az, hogy "szociális szempontból biztos az volt. Azaz elmebetegnek tartották"/350/. Ezt nevezik a szerzők - Erving Goffmann könyve alapján - stigmatizálásnak /"minősítésnek"/. S jóllehet, világosan látják a patográfia újraértelmezésének veszélyeit-buktatóit, s nem azt kívánják megmutatni: "ki volt a hibás", néha mégis ugyanabba a hibába esnek, amit Bak Róbertnek is felrónak: egy prekonceptióval állítják szembe a sajátjukat. Előbb a stigmatizáció folyamatát írják le, majd azt, hogyan próbál megküzdeni az elkülönült a stigmával, végül azt fejtik ki, hogyan adja meg magának a környezet /ezen belül Bak Róbert, az orvos/ az önfelmentést. Különösen az utóbbi folyamat felrajzolásakor végsősoron mégiscsak "hibáztatják" a szerzők Bak Róbertet s a költő szűkebb-tágabb környezetét. /A tanulmány mellett érdemes elolvasni a vitapartnerek - Antal Gábor, Garai László, Gerevich József - eddig csak folyóiratban publikált véleményét is./

József Attila freudizmusára is többen utalnak. Beney Zsuzsa szerint a költő, amikor "a freudi szemléletet magáévá téve, felismeri bűnösségét ... közvetetten valószínűleg a 20. század egyik legfontosabb, s mind fontosabbá váló életérzésére rezonált" /263/. Agárdi Péter /Mozaikok a két világháború közötti marxista kritika József Attila-képéből/ Fejtő Ferenc korabeli felismerései közül épp azt emeli ki,

amely szerint "az un. pszichoanalitikai versekben József Attila saját árnyait s a freudi tézist is legyőzi művészi-
leg" /450/. Gyertyán Ervin /Marx, Freud, József Attila/ a költő marxizmusa és freudizmusa körüli vitákra utalva meggyőzően bizonyítja, hogy "a marxi és a freudi nem két eklektikusan összepasszított szempont József Attila költészetében, hanem ugyanannak a valóságélménynek és valóságlátásnak két, egymástól elválaszthatatlan dimenziója, paramétere", bármelyik megcsonkítását a másik érvényessége is megsínyli /123/.

Több tanulmány előrevetíti a feladatot: a kutatásnak fel kell tárnia József Attilának a különböző filozófiai tanításokhoz fűződő viszonyát. Néhány ilyen kísérletnek már most tanúi lehetünk. Tverdota György /József Attila költészetének kozmológiai vonatkozásai/ például Bergson filozófiai inspirációjára hívja fel a figyelmet; arra, ahogy József Attila a "Költőnk és kora" soraiban mintha a Teremtő fejlődésben Bergson által, a metafizikus számára kijelölt feladatot vállalta volna magára /420/. Einstein inspirációjával kapcsolatban Tverdótát az érdekli, hogyan használta fel a költő esztétikai fejtegetéseiben az einsteini és newtoni, dinamikus és statikus világmodellt /415/. Ifj. Gazda István, felsorolva azokat a természettudományos gondolatokat-problémákat, amelyek József Attilát foglalkoztatták - arra keres választ, hol találkozhatott ezekkel a költő /425-28/. Megállapítja, hogy a relativitáselmélettel a Magyar Írás körében, a kvantumelmélet alapelemeivel Szegeden ismerkedett meg /429/. Bizonyítja, hogy Fényes Samu volt az, aki

a költőt e témakörben "kiművelte" /430-34/, sőt tudatosítja, hogy József Attila 1925 végén, 1926 elején "tényleg természettudományos és geometriai problémákon töprengett" /434/.

A fenti könyvek számos értékes és érdekes textológiai-filológiai megfigyeléssel, javaslattal is szolgálnak. Közülük elsőként az új kritikai kiadás szerkesztőjének, Stoll Bélának két rövid közleményét emelném ki. Az egyikből megtudjuk, hogyan derült fény az "örök barát", a Bóka Őszi naplójában emlegetett B. Pista kilétére, azaz Barta István személyére, akiről több verset is irt a költő /Harag, Egy ifjú párra/, s akivel a Szerkesztői üzenetben vitázik a költő. Fontos adalék ez, hiszen a Bartával folytatott viták is hozzájárulhattak József Attilának az eredendő bünről, a rend és szabadság viszonyáról írott fejtegetéseéhez és verseihez. A másik közlemény egy javaslatot tartalmaz, amelyet azóta az évfordulóra megjelent verses-kötetben már meg is valósított Stoll: azt, hogy a befejezett versek között az eddiginél jóval több "töredék" kapjon helyet s ne a töredékek számát szaporítsuk /299/. Bizonyára élni fog Stoll Béla azzal a megoldással is, amit Szőke György javasol, hogy a Babitsról írt kritikában József Attila által átalakított versrészletnek is ott lenne a helye a József Attila-kötetekben /281/. Érdekes adalék, amit Tasi József tanulmányából /József Attila a Bartha Miklós Társaságban - másodszor/ tudunk meg: Lebukott című versét a költő, mozgalmi barátja: Füredi József kérésére írta meg a Vörös Segély részére. Lengyel András József Attila Brichta Cézár Egyszerű énekek című

kötetéről irt kritikájából indul ki: nem tett mást, "csak" elolvasta a kritika tárgyát képező kötetet s egyrészt hangsúlyozza a költő bírálatának jogosságát, másrészt felfedezi az Én őseim... című Brishta-verset, A Dunánál "nyersanyagát" /309/. A két vers rokonsága alapján nem a "hatást", hanem József Attila "klasszicizmusának" tényét bizonyítja. Figyelemre méltók Rónay Györgynek József Attila átdolgozásairól /57/, valamint a Schiller-hatásról irt fejtegetései is. Tamás Attila arról győzi meg az olvasót alapos tanulmányában /Miért épp a "Medvetánc" lett kötetcímadóca?/, hogy az életműben nincs még egy vers, amelyben a korai és a legkésőbbi korszak termésének jellemzői olyan mértékben elegyednének egymással, mint a Medvetáncban /210/.

A költői magatartásforma különböző változatairól és változásairól is többen szólnak: Sárközy Péter a tudatosság és ösztönösség egységéről /240/, Tamás Attila az önmegteremtés lehetőségéről /202-05/, Beney Zsuzsa pedig az intelligencia és érzékenység összefonódott kettősségből született magatartásformáról, mely az én mikrokozmoszában a sors makrokozmoszában analógiáját látja /261/. Helyet kap a dolgozatokban József Attila aránytalanság-érzete és hiánytudata /Rónay: 14, Széles: 163, Szőke: 287/ és a "végtelen", az "Űr" motivuma-gondolata is /Bokor: 323, Danyi: 184, Széles: 80., 159, Szőke: 295/.

József Attila korabeli értékelése és "utóélete" is lényeges kérdésnek mutatkozik több szerzőnél is. Tasi József - különböző dokumentumok alapján- arról értekezik, hogyan, milyen körülmények között tér vissza a költő 1932-ben

a Bartha Miklós Társaságba, s hogy ez a lépése végsősoron miért nem meglepő: tulajdonképpen a kommunista közösséget igyekszik maga körül megteremteni, s ehhez "jó terep kínálkozik a megváltozott" társaságban /369/. A József Attila-kép alakulását elemző kutató az un. "Fejtő-problémát" sem kerülheti meg. Agárdi Péter a József Attilára vonatkozó Fejtő-kritikákat értékeli, mint olyan modellt, amely tanulságos "marxista esztétikai igényességében, realizmus-orientációjában csakúgy, mint fokozatos - főleg politikai, világnézeti háttérü - átépülésében, megrendülésében" /453/. A költő utóéletére vonatkozó tanulmányok közül Gyertyán Erviné a legizgalmasabb s a legtöbb tanulsággal szolgáló. Gyertyán látszólag csak két könyv - Vágó Márta és Révai József könyvének - tanulságait igyekszik megfogalmazni, valójában azonban a József Attila-kép - elsősorban felszabadulásunk utáni - "történetének" differenciált felrajzolását végzi el, tényekkel bizonyítva, milyének voltak "József Attila megítélésének a hullámzásai kulturpolitikánkban" /89/.

S végül még egy közös sajátosság: több dolgozat is tanúskodik arról, hogy szerzőinek nem szándéka már merev példává magasztosítani a költőt. "Mi sem áll távolabb József Attilától, mint hogy mintává, kánonná tegyük" - fogalmazza meg Szabolcsi Miklós. S ebben a szellemben közelíti meg az életművet Bokor László is, amikor a költő újításainak túlhajtásaiból idéz példákat /330/, és Danyi Magdolna József Attila iránti tisztelete is éppen abban nyilvánul meg, hogy "le meri" írni: A kozmosz éneke "költői-esztétikai eredménynek nem teljes értékű" /197/.

Remélhető, hogy ez lesz a József Attila-kutatás irá-
nya a jövőben: felmutatni az életmű minden fontos értékét,
de nyíltan bevallani a hiányokat és a tévedéseket is. Vo-
natkozzék ez ne csak József Attila, de kutatóinak tévedésé-
re is!

J e g y z e t

- ¹ Tillyés Gyula: Petőfi lángjánál. Tiszatáj, 1973. 2. 24.
- ² Itt jegyezzük meg, hogy - természetesen - nem szólunk minden évfordulós kötetről. Nem szólunk a Stoll Béla gondozásában megjelent József Attila minden verse és versfordítása c. kötetről /Szépirodalmi, 1980./, mert módunk volt írni róla /Vö.: Szigeti Lajos Sándor: József Attila verseinek új kiadásáról. Tiszatáj, 1982. 5. 80-83./. Nem szerepel e dolgozatban a József Attila-versek elemzése c. könyv /Szerk.: Szabolcsi Miklós. Tankönyvkiadó, 1980./, mert e kötetben helyet kapott egy saját elemzésünk is. Nem foglalkozunk a hasonmáskiadásokkal /Szépség koldusa. Péter László utószavával. Somogyi Könyvtár, Szeged, 1980.; Döntsd a tőkét. Szabolcsi Miklós és Tasi József kísérő tanulmányával. Akadémiai, 1980./ és a dokumentum-kötetekkel sem /József Attila kéziratai és levelezése. Katalógus. Összeállította: M. Róna Judit. Petőfi Irodalmi Múzeum, 1980.; Négyszemközt az utókorral. Fototéka. József Attila fényképeinek ikonográfiája. Összeállította: Macht Ilona. Népművelési Propaganda Iroda, 1980./, valamint Péter László: József Attila közöttünk /Szeged, 1980./ c. könyvével.
- ³ József Attila: Ady-vizió. József Attila Összes Művei. Akadémiai, 1958. III., 16., 22.

- 4 "Költőnk és kora". Bemutatja Tverdota György és Vas István. Helikon, 1980.
- 5 József Attila útjain. Tanulmányok. Szerk.: Szabolcsi Miklós és Erdődy Edit. Kossuth, 1980.
- 6 Széles Klára: "...minden szervem óra". József Attila költői motívumrendszeréről. Magvető, 1980.